

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

КАФЕДРА МОВОЗНАВСТВА

**ЖАНРОВО-ВИДОВІ ОСОБЛИВОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ КАЗКИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 451 групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(Українська, англійська мова і
література)

Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Українська мова і
література)»

Слаквіч Анастасія Олегівна

Керівниця: кандидатка філологічних
наук, старша викладачка Омельчук Ю.О.

Рецензентка: кандидатка філологічних
наук, доцентка Демченко А.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКИ ...	6
1.1. Жанр казки як теоретико-літературна проблема.....	6
1.2. Структурні особливості й жанрові модифікації української й англійської казки.....	16
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗКОВОГО ЕПОСУ	32
2.1. Хронотопний модус української й англійської казки: структурно-семантичний аспект.....	32
2.2. Лінгвостетична специфіка анімалістичної казки.....	41
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Сучасна духовна ситуація в Україні характеризується напруженим пошуком національно-культурної ідентичності різних народів, нових орієнтирів розвитку культури і освіти. Зростає інтерес до вітчизняної історії, народної культури, національних традицій, фольклору.

Однак для будь-якого народу немає більш важливої мети, ніж виховання майбутнього покоління. Ще не маючи писемності, народ створював казку, яка із покоління в покоління була одним із найнеобхідніших інструментів виховання. Проте не тільки в давні часи казка мала великий художній потенціал, який пробуджував у дітей розуміння високих життєвих цінностей, її дидактизм потрібний і сучасній людині. Тож звернення до дослідження жанру, проблематики, художніх особливостей казки залишається і до сьогодні одним із найактуальніших.

Казки – це найдавніший жанр усної народної творчості, класичний зразок фольклору. Це епічний, переважно прозовий твір чарівного, героїчного чи побутового характеру. Її характеризує відсутність претензій на історичність оповідання, неприхована вигаданість сюжету. Казки вчать людину жити, вселяють в неї оптимізм, стверджують віру в перемогу добра і справедливості. За фантастичністю казкової фабули і вимислу приховуються реальні людські відносини. Гуманістичні ідеали, життєствердний пафос надають казкам художню переконливість і підсилюють їх емоційний вплив на слухачів.

Водночас у художній літературі помітні спроби письменників проникнути в жанр фольклорної казки з метою її осучаснення. Це спричинене відтворенням у літературі проблем сучасності і намаганням викласти ці проблеми в доступній для дитини казковій формі.

Враховуючи все вище зазначене, тема нашої бакалаврської роботи є актуальною і потребує детального дослідження.

Вивченню казкового жанру присвячено багато українських та зарубіжних праць – як суто фольклорних, так і написаних на межі різних наук. До цього жанру звертаються літературознавці, мовознавці, культурологи, психологи тощо. Народна казка була у фокусі зарубіжних досліджень В. Проппа [28; 29; 30], В. Виноградова [6], Н. Горбач [9] О. Галакової [7], С. Томпсона [57], К. Бріггс [47] та багатьох інших. Серед українських науковців дослідженням казки займалися М. Драгоманов, В. Гнатюк, І. Франко, М. Костомаров, О. Дибовська [11], С. Карпенко [15; 16], Н. Горбач [9], О. Горбонос [10], Ю. Проценко [31] тощо. Праці багатьох цих та інших науковців, які досліджували різні аспекти цього питання стали науково-теоретичною основою дослідження.

Об'єкт дослідження – українські та англійські казки.

Предмет дослідження – лінгвостилістичні особливості українських і англійських казок усіх жанрово-видових форм.

Мета дослідження: встановлення структурно-семантичної та лінгвоестетичної специфіки англійської й української казки.

Мета кваліфікаційної роботи передбачає вирішення таких **завдань:**

- розкрити теоретичні засади дослідження казки як жанру;
- розглянути функції та схарактеризувати класифікацію казок;
- дослідити структурні особливості й жанрові модифікації української й англійської казки;
- здійснити структурно-семантичний аналіз хронотопного модусу казкового епосу;
- дослідити лінгвоестетичну специфіку анімалістичної казки.

Методи дослідження. Для дослідження було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Основними методами, що використовувалися стали діалектичний метод, логічний, методи класифікації та групування.

Також використовувалися описовий метод та методи системного і структурно-функційного аналізу.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення наукового дослідження обговорювалися на кафедрі мовознавства факультету української філології та журналістики Херсонського державного університету, висвітлені в публікації *«Жанрові модифікації української та англійської казки»* (Матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми філологічних та лінгводидактичних студій третього тисячоліття у студентських дослідженнях» / за заг. ред. І.В. Гайдаєнко. – Херсон, 2020) та доповіді «Жанрові модифікації української та англійської казки» на IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічних та лінгводидактичних студій третього тисячоліття у студентських дослідженнях» (Херсон, 19 травня 2020 р.).

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які містять чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 56 сторінок. Список використаних джерел охоплює 59 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКИ

1.1. Жанр казки як теоретико-літературна проблема

Художня література – це дуже великий і варіативний різновид мови, що складається з безлічі жанрів, напрямків, стилів і є предметом великої кількості досліджень. Питання про жанрову своєрідність художньої літератури викликає найбільший інтерес.

Під літературним жанром розуміють тип літературного твору (художнього, публіцистичного, наукового та ін.), який склався історично і продовжує розвиватися та розрізняється за певними сталими, повторюваними, формальними і змістовими ознаками.

В одній із своїх праць В. Виноградов визначив вивчення жанрової своєрідності стилю як надзвичайно істотну проблему лінгвістичної стилістики [6, с. 15]. До цього часу залишаються відкритими для дискусії питання про дефініцію жанру, про критерії визначення і класифікації жанрів і проблеми, які виникають у зв'язку з цим: (між)жанрової диференціації (проблема меж жанру) і внутрішньо жанрової варіативності [36, с. 10].

Складність визначення жанрової своєрідності твору пояснюється такими властивостями жанру, як динамічність, мінливість його меж, а також наявність численних проміжних форм. Жанри постійно розвиваються, змінюються, збагачуються, а «з посиленням суб'єктивного начала у літературі набули авторської інтерпретації, світоглядних та структурних атрибутів, виявили відцентровану рухливість від сталих форм» [4, с. 136].

Ознаки жанру еволюціонують: нерідко одні й ті ж жанрові назви в різні періоди літературного розвитку вживаються на позначення різних понять, оскільки співвіднесені з різними типами текстів [18, с. 56].

Водночас існує «жанрова матриця», «тобто своєрідний інваріант (лат. *invariant* – незмінний) жанру, генетично зумовлений комплекс найбільш усталених ознак, що залишаються атрибутивними впродовж усього історичного життя жанру» [4, с. 136-137]. Часто такими ознаками є композиційна побудова твору, обсяг, домінантні аспекти поетики (спосіб репрезентації, форми викладу, сюжет, тип нарації, система персонажів, тип героя).

Стосується це і такого відомого жанру як казка, вивченням якого займаються науковці різних поколінь.

У ХІХ ст. жанр казки, значно почав розвиватись та досліджуватись багатьма вітчизняними дослідниками, попри те, значно розвинувся в галузі вивчення у синхронію та діахронію, і також зробив значний внесок у дослідженні дотичних наук: лінгвістики, педагогіки, історії, соціології, археології, біології, географії, культурології, філософії, психології, фізики та ін. [15, с. 58].

Цікавість науковців до казки не зникає, оскільки дослідження архетипової сфери дає можливість зрозуміти глибинний пласт народного художнього відображення життя, виокремити домінанти свідомості народу як кодову знакову систему, що переходить від однієї генерації до іншої. Зокрема О. Ребрик зауважує, що казка не є специфічним витвором окремого народу. Вона належить до міжнародних жанрів, однак вирізняється чітким національним колоритом, оскільки передає морально-етичні ідеали, світоглядні настанови певної нації [32, с. 819].

Казка – жанр фольклору, рисами якого є: протиставлення добра злу, поєднання буденного життя з магією, чарами, художньою вигадкою, розважальністю, динамічним сюжетом, своєрідною композицією (традиційні зачин і кінцівка, повторення, шаблонні елементи композиції), протиставлення героїв [14].

Протягом багатьох поколінь, казки відомі у всіх народів. У них зображуються як найдавніші часи так і сьогодення, висвітлюються традиції, вірування, погляди народів, сподівання на перемогу добра над злом. Варто зауважити, що в казках можна прослідкувати схожість у композиції, ідеях, темах, сюжетах образах, проте незважаючи на значну подібність, прослідковується відмінність у мові персонажів, деталях побуту та самобутності образів і характерів. У світовій фольклористиці для встановлення подібності між сюжетами казок різних країн та народів використовують термін – покажчик Аарне-Томпсона [57].

Без перебільшення, казка – це найпопулярніший вид дитячої літератури. Тривала історія становлення і розвитку казки призвела до різноплановості, мінливості цього жанру, нечіткості його меж. Саме тому казка може мати форму роману, повісті, епічного твору, поеми і т.п.; виокремлюють літературні і народні казки. Однак, не зважаючи на це різноманіття форм, казка сприймається як окремий жанр із своїми особливостями.

Найчастіше у визначення казки включають такі характеристики: історія з неймовірними сюжетами і подіями, спрямована на розвагу, популярну серед дітей.

У своїй праці «Розвиток казкознавства в контексті фольклористики» О. Прокопова, досліджувала творчість багатьох вітчизняних письменників, в тому числі і творчість К. Аксакова, який ще більше ста років тому зробив спробу відрізнити казку від інших жанрів. Говорячи про відмінності між казками і бувальщинами, він писав: «Між казками і піснями, на нашу думку, лежить різка межа. Казка і пісня різні спочатку. Цю різницю встановив сам народ, і нам краще за все прямо прийняти той поділ, який він зробив у своїй літературі. Казка – складка (вігадка), а пісня – бувальщина, каже народ, і слова його мають сенс глибокий, який пояснюється, як скоро звернемо увагу на пісню і казку» [27, с. 23].

На думку О. Прокопової, вигадка вплинула і на зображення місця дії в них, і на характери дійових осіб. Своє розуміння казки дослідниця уточнювала такими судженнями: «В казці дуже свідомо оповідач порушує всі межі часу і простору, говорить про тридесяте царство, про небувалі країни і всяку дивину» [27, с. 24]. Таким чином, найхарактернішим для казок є вигадка, причому свідомий вимисел.

Термін «казка» насамперед застосовували як синонім до байки, уперше його витлумачено у словниках «Лексисъ, сирѣчь реченія, въкратцѣ събранны и изъ словенскаго языка на простый рускій діалектъ истолкованы» Л. Зизанія (1596) і «Лексіконъ славеноросскій и имень тлькованіє» Памви Беринди (1627) [14].

Оскільки казка один із основних жанрів фольклору, вона близька до епічних пісень, саг, переказів, також її часто розглядають разом з міфом, сказанням і легендою. Хоча казка відрізняється від цих жанрів:

- сказання розповідає про реальні події [21, с. 382], в основі легенди лежить диво, фантастичний образ або пред'явлення, яке сприймається розповідачем або слухачем як достовірні [21, с. 177]. Казка ж відрізняється саме установкою на вигадку;

- час подій, який описується в легенді, відомий; сюжет міфу розвивається в доісторичний період, час казкових подій невизначений. Відомо лише, що це «в давнину», «давним-давно», «з незапам'ятних часів». Герої в казці «жили-були», а події відбувалися «довго чи – коротко»;

- міфи оповідають про богів, легенди – про героїв, в казках йдеться про невідомих людей;

- казка не пояснює стан світу і його змін в результаті діяльності героя, вона описує стан героя і зміни в ньому в результаті успішного подолання ним бід і перешкод;

- на відміну від казки, міф викладається серйозно, без іронії чи моралізаторства;

- події казки розвивають лінійно, в той час як в міфі вони рухаються по колу і повторюються.

Основною жанровою ознакою казки є її призначення, те, що пов'язує казку з потребами колективу. В українських казках як давніх, так і сучасних домінує естетична функція, що зумовлена особливим характером казкової вигадки.

Вигадка характерна для всіх видів казки різних народів. Те, що казка не претендує на достовірність своєї оповіді, підкреслюється улюбленими зачинами східних казок: «Було чи не було – з неба впало три яблука», а також кінцівками російських казок: «Казка вся – більш брехати не можна», українських: «Десь за горами, за лісами, не знати в якій державі жив раз один цар», англійських: «Mr. and Mrs. Vinegar lived in a vinegar bottle» (Містер та Місіс Вінегар жили у пляшці з оцтом). Цим же зумовлені перенесення казкових дій у невизначеність як часу, так і місця «тридев'яте царство, тридесята держава, once upon a time (одного разу)», у таких казках як: «Казка на вічний сюжет» К. Старця, «The Story of King Frost» by A. Lang («Історія Короля Мороза» А. Ленга), репліки оповідачів, підкреслюють «казковість» того, про що вони ведуть розповідь, і, нарешті, відгуки слухачів про майстерність оповідачів: «цей вам намеле сім мішків вовни», «брехун відомий». Отже, чітка, свідома установка на вигадку – основна риса казки як жанру.

Досліджуючи значний народнопоетичний спадок та значну кількість праць своїх попередників, фольклористи ХХ ст., мали неабияку базу для детального дослідження казки. Цей жанр увібрав у себе багато історичних подій, дослідженням яких займаються науковці і донині. В. Пропп зазначав про генетичний зв'язок казки з давніми формами оповіді, «герой втрачає своє ім'я, а розповідь втрачає свій сакральний характер, міф і легенда перетворюються в казку» [28].

Універсальність жанру казки полягає в тому, що казка видозмінюється з кожним поколінням, набуває нових структурних

ознак, з'являються нові традиції та персонажі. У казках часто спостерігаються елементи міфологічного, ритуально-обрядового, релігійного, історичного, соціального характеру, згадки давніх епох, запозичення та поєднання з ліричними неказковими жанрами [15, с. 58].

Так, наприклад, у літописній літературі Київської Русі XI-XII ст. наявні сюжети, близькі до казкових (зокрема Казка про білгородський кисіль, Казка про Кирила Кожум'яку). Проповідник XII ст. Кирило Туровський у своєму повчальному слові погрожував пекельними муками від бога «на тому світі» тим, хто «байки баїть» [16, с. 61]. Казкові мотиви наявні також у XVI-XVII ст. у творах Х. Фіلالета, І. Вишенського, у «Пересторозі» знаходимо натяки на творче використання народних казок. У проповідях А. Радивиловського, І. Галятовського, Л. Барановича, є чимало казкових мотивів і образів, у яких ситуації з буденного життя селян, ґрунтувалися на сюжетах певних казок, котрі слугували композиційним зразком. Свідчення про власне українську казку належать до XVII ст., у збірці легенд про чудеса Богородиці «Нѣбо новоѣ» (1666) Іоанникія Галятовського [14].

Протягом багатьох століть жанр казки став найзатребуванішим джерелом для зображення наукових трактатів людства. Наприклад, дослідники античного часу історії слушно зауважували, що давньогрецький письменник і філософ Плутарх, який написав чимало творів історичного змісту, «у своїх оповіданнях дає більше казок, ніж історичного викладу» [26, с. 7]. Подібне явище можна зустріти і у релігійній літературі X-XII ст. (полемічна, проповідницька, оповідна): дидактична повість «Стефаніт і Іхтілат», повість «Індійське царство».

В англійській літературі поява поняття казки пов'язана з реформацією літературних жанрів. Перша згадка зустрічається у словнику The Oxford English Dictionary 1749 р. «Tale – a story created using the imagination, especially one that is full of action and adventure» (Казка – це розповідь, створена за допомогою уяви, сповнена подіями та

пригодами). В англійській мові українському терміну «казка» відповідає термін «fairy tale». К.М. Бріггс [47] наводить також термін «ordinary folk tales» як синонім «fairy tale». Крім того, дослідники використовують терміни «nursery tales», «animal tales» для позначення творів, які можна виділити у відокремлені групи у зв'язку з їх структурними чи тематичними особливостями.

Аналіз функційного навантаження казки засвідчує, що функції, які виконує казка, можна поділити на «явні» і «неявні». До явних, очевидних функцій відносимо формування та підтримку традиції і виховання поколінь, а також функції: комунікативна, естетична (лексико-образна), соціалізуюча, креативна, розвивально-терапевтична (компенсаторна). До неявних, прихованих функцій належать функція цілепокладання, заборони, інформативна й аксіологічна.

Із соціально-педагогічного погляду важливі соціалізуюча, креативна, голографічна, розвивально-терапевтична, культурно-етнічна, вербально-образна функції казки.

Соціально-виховна функція є ключовою функцією казки. Важливим повчальним елементом у казках є заборона. Власне більшість казок базується на певних заборонах (не відчиняй двері, сиди вдома) і табу, які частіше за все, порушуються. Здебільшого, повчальність у казках зображується при порушеннях так званих заборон і табу, коли автор зосереджує увагу читача на невірному вчинку героя, котрий не послухався і зазнав проблем.

Більш того, *виховна функція* казки – одна з її жанрових ознак. Казковий дидактизм пронизує всю казкову структуру, досягаючи особливого ефекту різким протиставленням позитивного і негативного. Завжди домінує моральна і соціальна правда – ось дидактичний висновок, який казка наочно ілюструє.

Ще одна важлива функція казок – це *соціалізація*, завдяки якій простежуються суспільні норми та правила, за яких існували попередні

покоління. Таким чином відбувається прилучення нових поколінь до загальнолюдського та етнічного досвіду, який акумулює в інтернаціональному світі казок.

На підставі цього, можна зробити висновок, що в казці чільне місце займає зображення автентичності поколінь, незвичні імена та прізвиська, мова дійових персонажів, їхні цінності та вірування, загальнолюдські норми та правила які можуть здатися специфічними, сучасному читачеві. Адже казка – це яскравий прояв народної культури кожної нації. Вона містить в собі такі сюжети, образи, ситуації, які специфічні для певного етносу, що знаходить вираження в іменах дійових осіб, назвах тварин і рослин, місці події, в самобутніх традиційних мовних формулах [13, с. 23].

Казці притаманна *креативна функція*, яка полягає у виявленні та вдосконаленні творчих здібностей дитини, застосування їх у вихованні та навчанні. Завдяки фантастичному та магічному світу казок, можна залучити читача до сюжету, пробудити творчі та креативні здібності.

Ю.А. Лебедєв стверджував виконання казкою *голографічної функції*, яка проявляється в трьох основних формах:

- здатність казки в мікросюжеті відобразити макропроблеми, у малому показувати велике, в локальному представляти глобальне;
- здатність представляти світобудову в її часових та просторових вимірах (минуле – теперішнє – майбутнє; небо – земля – підземний світ);
- здатність казки бути основою для створення різноманітних видів, жанрів, типів естетичної творчості.
- здатність актуалізувати всі органи чуття людини [58].

Терапевтична функція казки має підґрунтям функцію мистецтва, яку Аристотель позначав терміном «катарсис» (зняття стресу, заспокоєння, очищення душі). Ця терапевтична функція мистецтва послужила базою для формування цілого напрямку – естетотерапії, тобто лікування людей за допомогою поезії, живопису, танцю, музики. Казка

має досить активний вплив на охорону людини від згубних захоплень, пристрастей, на виховання здорового способу життя, на становлення дитини як особистості.

Укрупнення структури казкової дії має значення і актуальність в силу того, що, по-перше, це дозволяє глибше зрозуміти природу казкового жанру і його особливості; по-друге, йдеться про практику застосування казок в психології та педагогіці, включаючи навчання, виховання, розвиток і корекцію проблемних зон внутрішнього світу, як дітей, так і дорослих. Це важливо, наприклад, для аналізу казок, складених клієнтами (індивідуально або в групі), а також при дослідженні акцентів сприйняття казок, запропонованих фахівцем-казкотерапевтом [13, с. 33-34].

Як і для будь-якого явища мистецтва, казці притаманна *компенсаторна функція*, яка відновлює нестачу сил людини у протистоянні середовищі і суспільству. Казка, як і мистецтво загалом, допомагає людині розширити межі її світогляду та життєвого досвіду.

Казка має досить варіативний характер, завдяки якому, кожен читач, долучається до сюжету казки, кожен читач власне інтерпретує казку відповідно до його поглядів на життя, моральних уявлень. Читач оцінює поведінку персонажів, співпереживає, засуджує, це все завдяки тому, що кожен індивідуально візуалізує текст, залежно від певного емоційного стану та настрою.

Враховуючи етнонаціональну своєрідність більшості казок світу, можна зазначити ще *культурно-етнічну функцію* казки. Через казку будь-який читач може дізнатися про багатство етнічної культури: мову, одяг, традиції, елементи побуту, долучаючись до історичного досвіду свого народу.

Лексико-образна функція казки полягає в здатності сформувати мовну культуру дитини, володіння художньо-образним багатством,

багатозначністю народного мовлення, її композиційно-сюжетною варіативністю.

Значне місце для дитини дошкільного віку займає розвиток творчості, свого внутрішнього життя, фіксування власних емоцій та почуттів. В цьому віці емоції є значним показником діяльності дитини, вона продовжує пізнавати світ через ігри, не здатна до інтелектуальних процесів та обговорень. Саме в цьому віці на допомогу приходять казки, завдяки яким, без зайвого навантаження можна доступно донести до дитини поняття добра і зла, поваги до дорослих та власне виховання особистості. Саме структура казки, її композиція, фантастичні образи, очевидне протиставлення добра і зла, динаміка подій, виразна мова, доступна розумінню дитини. Завдяки наслідкам різноманітних ситуацій та вчинків героїв, казка стає особливо цікавою та хвилюючою для дошкільнят.

Казка впливає на формування таких якостей особистості, як вихованість, яка відображається у спілкуванні з дорослими, активність, яка передбачає здатність володіти ініціативою в спілкуванні, знаходити вирішення проблем, автономність, яка виражається в прагненні проявити свою власну думку, позицію або погляди; соціальна компетентність, яка складається з декількох компонентів:

1) *мотиваційний*: проявляє інтерес до спілкування; визнає цінність взаємодії з іншими людьми;

2) *когнітивний*: вбачає знання своїх позитивних і негативних якостей; знання того, що люди різні за своїми характеристиками, вчинкам; існування різних культур;

3) *діяльнісний*: проявляє вміння встановлювати стосунки, взаємодія (знайомитися, створювати групу тощо); вміння домовлятися, розв'язувати питання конструктивним чином; дотримання норм і правил поведінки;

4) *рефлексивний*: здатність оцінювати і пояснювати свою поведінку і аналізувати вчинки інших на основі наявних знань [7, с. 125-126].

Отже, казка – це самобутній вид художньої літератури, який справедливо вважають основним улюбленим жанром дитячої літератури. Як окремий літературний жанр казка допомагає ознайомитися з країною в історичному аспекті, зокрема Україною та Великобританією, а також виступає важливим засобом виховання дітей дошкільного віку та є доречним інструментом для вивчення суміжних до лінгвістики дисциплін.

Жанр казки є детально дослідженим, однак, на нашу думку, питання жанрово-стилістичних особливостей літературної української та зарубіжної казки потребують детальнішого вивчення.

1.2. Структурні особливості й жанрові модифікації української й англійської казки

Казка – поняття узагальнювальне. Наявність певних жанрових ознак дозволяє віднести той чи той усний прозовий твір до казок. Приналежність до епічного роду висуває такі її ознаки, як розповідність і сюжетність. Казка обов'язково цікава, незвичайна, з чітко вираженою ідеєю перемоги добра над злом, правди над кривдою, життя над смертю; казковому сюжету не властиві незавершеність і незакінченість – усі події в ній доведені до кінця.

Детальний аналіз казки в своїх роботах зробив відомий російський фольклорист В.Я. Пропп, який описав твори популярного жанру через виділення основних його особливостей. За визначенням В.Я. Проппа:

- 1) казка – це розповідний жанр в усній формі побутування;
- 2) казка має своєю метою розвагу і повчання;

3) в основі казки лежить незвичайна (фантастична, чудесна або життєва) подія;

4) казка має особливу композиційно-стилістичну будову [30, с. 38].

Дослідники в своїх працях виділяють такі основні ознаки казки: наявність розповіді; установка на розважальний ефект; особлива форма побудови; стійка поетика: певні композиційні прийоми – зачин, кінцівка, наявність пареміологічних одиниць тощо [29, с. 64].

Наприклад, як відзначають відомі дослідники англійської фольклорної і фольклористичної казки Іона і Пітер Опі, вислів «жили-були» (once upon a time) є задатком гарної казки для дитини [51, с. 19]. В.Я. Пропп вважає, що під теоретичним поняттям поезики казки можна об'єднати її стиль і композицію. Саме ця ознака, на думку науковця, і «є вирішальною для визначення того, що є казка» [30, с. 39].

Казки – твори великого мистецтва. Знайомлячись з ними, не помічаєш їх складної побудови (композиції) (табл. 1.1.) – настільки вони прості і природні. Це – свідчення високої майстерності виконавців.

Таблиця 1.1.

Композиція чарівної казки

Експозиція	Причини, які породили казку
Зав'язка	Головний герой або героїня виявляють втрату чи нестачу
Розвиток сюжету	Пошук втраченого або відсутнього
Кульмінація	Головний герой або героїня борються з протиборчою силою і завжди перемагають її або розгадують важкі загадки чи виконують складні завдання
Розв'язка	Повернення втрати чи нестачі
Кінцівка	Підведення підсумків

Композицію казки можна зобразити схематично (рис. 1.1.):

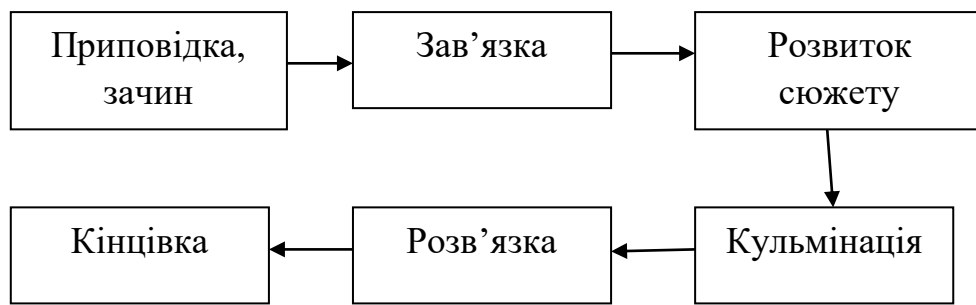

Рис. 1.1. Композиція казки

Нерідко казки (особливо чарівні) починаються з так званих *приповідок*. Їх призначення – підготувати слухача до сприймання казки, налаштувати його на відповідний лад, дати йому зрозуміти, про що далі буде розповідати казка. Часто приповідки є гумористичними.

Традиційним елементом казки є зачин (початок). Зачин, як і приповідка, встановлює чітку межу між нашою повсякденною мовою і казковою розповіддю. У зачині визначаються герої казки, місце і час дії. Найпоширеніший зачин починається зі слів: «*Були собі...*». У чарівних казках більш розгорнуті зачини: «*У далекому царстві, у далекій країні жив був цар...*». Але нерідко казки починаються прямо з опису дії: «*Пішов собі дід лісом,...*», «*A Hare was making fun of the Tortoise...*» («*Заець посміявся з Черепахи...*»).

Казки мають і своєрідні кінцівки, які підводять підсумок розвитку казкової події. Ось як, наприклад, закінчується казка «Дарунки з трьох зернин»: «*А Максим ще довго жив і не журився*» [37]. Привертають увагу й інші традиційні кінцівки казок: «*Живуть-поживають, добра наживають*», «*Вам казка, а мені бубликів в'язка*», «*Та й жили і панували, аж поки не померли*» та ін. Іноді кінцівка формулюється як прислів'я, в якому висловлюється загальне судження про зміст казки: «*Foolish curiosity and vanity often lead to misfortune*» («*Дурна допитливість і марнославство часто призводять до нещастя*»).

Майже всі казки мають межі, які відділяють їх чарівний світ від нашого реального світу. Ми сприймаємо як казку те, що починається з «жили-були» і закінчується словами «жили довго й щасливо» (*Once upon a time / happily ever after*). Ці вислови мають еквіваленти в багатьох мовах.

Е.У. Харріес виділяє ще одну ознаку казки, яку, безсумнівно, можна віднести до властивостей дитячої літератури: персонажі казки завжди категорично поляризовані – мачуха зла протягом всієї казки, а падчерка залишається доброю, не дивлячись на всі випробування [48, с. 100].

Цікавим є поєднання в казці двох протилежних реалій. З одного боку, в ній дуже рідко зустрічаються назви місцевості чи точного часу подій, в іншому випадку, як справедливо зазначають І. та П. Опі, казка перестає бути такою правдоподібною. З іншого боку, причина живучості казки знаходиться, на думку цих дослідників, саме в її реалістичності. Тобто, виключення із розповіді реалій зовнішнього світу робить казку більш наближеною до цього світу.

Звертаючи увагу на особливу форму побудови казки, дослідники часто розглядають структуру фольклорних творів, специфіку якої зумовила в багатьох випадках усна форма побутування. Початок в казках нескладний, розв'язка настає швидко, піл час оповіді викладаються лише факти, необхідні для розвитку подій [12, с. 11].

Ця модель побудови казки отримала назву традиційної (*traditional*) чи лаконічної (*compact*). Сюди входить більша частина фольклорних творів та твори різних авторів.

Народні казки є народною мудрістю, а авторські дозволяють письменникові в невимушеній захопливій манері поділитися з читачами своїми роздумами на найрізноманітніші, часто досить серйозні теми.

Народну казку можна визначити як «епічний усний народний твір, переважно прозового, чарівного, авантюрного чи побутового характеру з установкою на вигадку» [21, с. 383].

Найбільш часто цитованим визначенням літературної казки є визначення, що належить відомому літературознавцю Л.Ю. Брауде: «Літературна казка – це авторський, художній, прозовий або поетичний твір, заснований або на фольклорних джерелах, або суто оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в деяких випадках, орієнтований на дітей; твір, у якому неймовірне диво відіграє роль сюжетотвірного чинника, служить відправною точкою характеристики персонажа» [5, с. 284]. Головні особливості літературної казки полягають в тому, що вона має конкретного автора, незмінний текст, зафіксований у письмовій формі.

Матеріали дослідження доводять, що термін «літературна казка» використовується досить широко як її творцями, так і науковцями, що вочевидь, пов'язано з постійним розвитком жанру та його трансформацією протягом усього шляху, який авторська казка пройшла від часу свого виникнення й до сучасності.

Так, наприклад, сучасна дослідниця Г. Сабат окреслює літературну казку як фантастичний твір авторської художньої творчості, що нерозривно пов'язаний із реальністю та відображає суть епохи, вбирає в себе ідейно-політичні, літературно-естетичні тенденції часу, вливається в літературні течії і напрямки, має схильність до інновацій, консолідації з іншими жанрами й утворенням «гетерогенних мистецьких явищ», які тісно пов'язані зі світоглядом письменника; або ж це мистецький твір, сюжет та структура якого побудовані за специфічними традиційними законами фольклорної казки, його особливий стиль, трансформуючи народну традицію, виливається у «новітньо-авторський семантико-гносеологічний субстрат» [35, с. 8].

Літературознавець та автор казок для дітей Ю. Ярмиш називає літературною казкою твір, у якому в чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій і, як правило, оригінальних образах та сюжетах у прозі, віршах та драматургії розв'язуються морально-етичні та естетичні проблеми [43, с. 28].

В. Кизилова називає літературною казкою «художній твір письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями тощо)» [43, с. 34-35].

Отже, визначення жанру літературної казки є найбільш дискусійним питанням у літературознавстві. Дуже часто навіть у межах одного жанру розрізняють ще й жанрові різновиди, твори яких схожі між собою та, водночас, чітко диференціюються за певними ознаками. Літературна казка, яка увібрала в себе кращі фольклорні традиції та найрізноманітніші авторські інтерпретації, була одним із таких жанрів від початку своєї появи. Як не намагалися дослідники втиснути цей жанр хоч у якісь літературознавчі рамки, а питання однозначного жанрового визначення та чіткої класифікації літературних казок і досі залишається відкритим.

Аналіз різних теоретичних джерел дозволяє говорити про наявність проміжної ланки між «народною (фольклорною) казкою та літературною казкою». Це пояснюється тісним взаємозв'язком цих двох жанрових різновидів: народна казка за довгий час існування багато разів піддавалася літературній обробці, а багато авторських казок беруть за основу народні традиції та базуються на фольклорних казках.

Так, деякі дослідники вважають, що літературна казка наслідує фольклорну традицію, інші визначають її як авторський, цілком самостійний твір, що підкорюється волі письменника.

Т.В. Уткіна пропонує такий ланцюг, що відображає розвиток і переродження казки від фольклорної (народної) до писемної літератури: народна (або фольклорна) казка – «фольклористична» казка – літературна (або авторська) казка – письменницькі перекази [38, с. 8].

Опираючись на роботи різних дослідників, Є.В. Намичкіна виділяє дванадцять відмінних характеристик літературних казок від народних:

1) у народній казці всі елементи чіткі: зачин, зав'язка, кульмінація, розв'язка, кінцівка. У літературній казці не спостерігається стійкої будови, вона може бути написана у формі казкової повісті чи казкового оповідання;

2) в авторську казку включені реалії сьогодення;

3) авторська казка – результат літературної творчості однієї людини, яка намагається створити неповторний художній твір;

4) у народній казці, як правило, щасливий кінець. У літературній казці кінець часто буває нещасливим, герої гинуть, не домігшись свого;

5) текст народної казки варіативний, оповідач може вносити свої зміни, що призводить, наприклад, до появи безлічі варіантів історій про Попелюшку, Синю Бороду, Сивку-Бурку. Текст авторської казки, навпаки, лаконічний;

6) літературна казка більша за обсягом від народної, що пояснюється усною формою фольклорних творів. Авторська казка – це часто довгий, багатоходовий твір з великою кількістю дійових осіб, може мати кілька театрів дії одночасно;

7) встановити час побутування народної казки неможливо, час створення авторської казки відомий або визначається з високим ступенем точності за ознаками часу в тексті;

8) якщо у народній казці образ героя типізований, то в авторській казці він індивідуалізований;

9) на відміну від фольклорної казки, сюжет літературної казки не обмежений набором будь-яких мотивів;

10) поетика народної казки традиційна, в ній використовується обмежений набір зображувально-виразних засобів. Крім того, у фольклорних творах часто зустрічаються застарілі слова і вирази. У літературній казці поетика визначається творчою манерою автора;

11) якщо традиційно в казках оповідач був безликим, безстатевим, неупередженим, то багато авторів сучасних казок, зі спостереження Є.У. Харріес, відмовляються від безликої третьої особи оповідача, віддаючи перевагу першій особі або «недостовірній третій особі» [48, с. 100];

12) сучасні літературні казки часто отримують продовження або передісторії, де герої шукають нових пригод [25, с. 106-107].

Деякі дослідники поділяють літературні казки на такі жанрово-стильові різновиди:

- іронічні казки («Велика плутанина в Малих Окрайцях» М. Ангелової);
- казкові оповідки («Як лисяча сімейка прогнала страхи з лісу», автор невідомий);
- повісті-казки («Чарівне дзеркальце або Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків» В. Нестайка);
- казкові фентезі (збірка «Children's Fantasy from the Middle Ages to Today» by Sh. Egof) («Дитяче фентезі від середніх віків до сьогодні», автор Ш. Егоф));
- казкові пригоди («The Adventure of Elidurus» by Thomas Crofton Croker («Пригоди Елідура», автор Томас Крофтон Крокер) тощо) [21, с. 149-158].

У становленні сучасної літературної казки фольклорні мотиви залишаються не менш важливими: статичність персонажів, розширення часу і простору, поділ героїв на позитивних та негативних, щасливий кінець, повчальний характер, пригодницький сюжет, наявність чарівних елементів і персонажів. Зазначені риси можемо віднайти майже в кожній

казці письменників ХХ століття. Однак казковий сюжет не відірваний від реальності, у ньому піднімаються нагальні проблеми суспільства, головні герої реалістичні, усі вчинки та поведінка персонажів глибоко мотивована соціальним середовищем. У які б фантастичні обставини не потрапив герой, він керується винятково людською логікою.

Англійська література може похвалитися великою кількістю хороших якісних дитячих книг з цікавими сюжетами і яскравими персонажами: «Alice's Adventures in Wonderland» Lewis Carroll («Аліса в країні чудес» Л. Керрола), «Peter Pan» by James Matthew Barrie («Пітер Пен» Дж. Баррі), «The Jungle Book: Mowgli» by Rudyard Kipling («Книга джунглів: Мауглі» Р. Кіплінга), «Winnie-the-Pooh» by Alan Alexander Milne («Вінні пух» А. Мілна), збірка оповідань «A Bear Called Paddington» by Michael Bond («Ведмедик на ім'я Паддінгтон» Майкла Бонда), які по праву увійшли до скарбниці світової художньої літератури.

Якщо говорити про народні казки, то у сучасній вітчизняній фольклористиці традиційним є поділ казок на *казки про тварин* (птахів, комах, рослин), які є найдавнішими за своїм походженням; *чарівні* (героїчні або фантастичні); *соціально-побутові* (реалістичні, новелістичні), окремо виділяються *культово-анімістичні* (міфологічні) казки [19, с. 407].

Кожен з цих типів казок має свої особливості та вирізняється жанровою своєрідністю.

Казки про тварин (так званий «звіриний епос») вважаються історично найдавнішими. У цих творах помітні сліди різних епох, починаючи від первісного суспільства і до сучасності. Образи, казкові характери, ситуації, в яких діють герої і розкривають свою сутність, мають не буквально, а переносне (алегоричне) значення. У зв'язку з цим варто пригадати заувагу Івана Франка: «Діти люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим – то й

оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди...» [37].

Завдання жанру: висміяти погані риси характеру, вчинки, викликати співчуття до слабкого, скривдженого.

Щодо конфлікту казки про тварин зображують: боротьбу хижаків між собою; боротьбу слабкого звіра з хижаком; боротьбу людини зі звіром.

Герої: звірі: вовк, лисиця, ведмідь, кабан, їжак; птахи: орел, сова, ворона, горобець; комахи: бджола, оса, муха, комаха, павук; земноводні: жаба, черепаха; мешканці водойм: щука, в'юн, рак тощо. В казках тварини уособлюють певну домінуючу рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак – невдаха; лисиця – хитра, підступна, улеслива; ведмідь – вайлуватий, незграбний і тугодумний; заєць – боягуз; орел – сильний, зухвалий, пихатий; черепаха і рак – неповороткі, повільні і т. п. [37]. В українських казках описують також таких тварин як: лев, слон, мавпа, верблюди – представники фауни інших географічних широт. Вони з'явилися внаслідок культурних запозичень з казкового епосу інших народів.

Загальні особливості казок про тварин: специфічний склад дійових осіб; антропоморфізм (перенесення властивих людині психічних властивостей і рис характеру на тварин); конфлікти відображають реальні життєві відносини людей; полегшена композиція; звужений набір зображально-виражальних засобів; широке використання діалогів; велика кількість дієслів; малоепізодичність, швидкодія; введення малих фольклорних форм.

Прикладами казок про тварин є:

- народні: «Бджоли і ведмідь», «Бідний вовк», «Bakery Bear» («Пекар Ведмідь»), «The Crows are in the Corn» («Ворони у кукурудзі»);
- авторські: «Рукавичка» Н. Забіли, «Подорож у країну Навпаки» В. Симоненка, «A Bear Called Paddington» by M. Bond («Ведмедик на

ім'я Паддінгтон», автор М. Бонд), «Winnie-the-Pooh» by A. Milne («Вінні пух», автор А. Мілн). Найпопулярнішими позитивними героями в казках про тварин є: пес, заєць, ведмідь, а негативними – вовк, лисиця, восьминіг.

Сюжетно-композиційне розмаїття фольклорного епосу про тварин (український вважається найпрезентабельнішим у слов'янському континуумі) дало можливість його систематизувати. Класифікуючи казки про тварин на початку ХХ ст., В. Гнатюк поділив їх на *епічні, дидактичні й сатиричні*. До епічних, на думку В. Гнатюка, належать казки без будь-якого «тенденційного елементу», в яких описується побут звірів, їх стосунки між собою і з людьми. Казки про звірів, справедливо вважав учений, повчальні для людей, вони (казки) обов'язково мають «тенденційну, дидактичну закраску». А там, де є сатиричний елемент (критика державних порядків, уряду, висміювання негативних проявів у спілкуванні людей, їх вад), ідеться про сатиричні казки [33, с. 51].

Чарівні казки сформувалися ще в докласовому суспільстві, коли людина перебувала у великій залежності від сил природи і мріяла подолати численні труднощі на шляху самоутвердження, свободи, щастя. У чарівних казках фантастичне начало органічно поєднується з началом героїчним, історичним.

У цьому сюжетно-тематичному циклі відобразилися тернисті шляхи історії рідного народу, боротьби із злими силами природи та зовнішніми ворогами. Тут яскраво звучать мотиви зміборства, висвітлюються героїчні сторінки відсічі загарбників батьківщини, змальовується відчайдушна хоробрість героїв. Народ ідеалізує своїх героїв, зображує їх незвичайними ще з дитинства [37].

Завдання жанру: викликати захоплення добрим героєм і засудити лиходія, висловити впевненість у перемозі добра.

За типом конфлікту чарівні казки бувають:

- героїчні: герой бореться з чарівною силою;
- соціально-класові: герой бореться з паном, царем;
- сімейні (педагогічні): конфлікт відбувається в сім'ї або казка носить повчальний характер.

Героїв чарівних казок можна поділити на: героїв-добротворців, наділених незвичайними якостями: надприродною силою, кмітливим розумом, чуйною вдачею; лиходіїв; страждальців; помічників.

Загальні особливості чарівних казок: наявність очевидної фантастики, казковості, дива (чарівні персонажі і предмети); зіткнення з чарівними силами; ускладнена композиція; розширений набір зображувально-виразних засобів; опис домінує над діалогом; багатоепізодичність (казка охоплює досить тривалий період життя героя).

До чарівних казок належать, наприклад:

– народні: «Летючий корабель», «Легінь, який повернув людям сонце, місяць і зорі», «The Adventures of Ciad, Son of the King of Norway», («Пригоди Сіда, сина короля Норвегії»), «A Bad Wish» («Погане побажання»);

– авторські: «Чарівна скринька» М. Зінчука, «В Країні Сонячних Зайчиків» В. Нестайка, «Alice's Adventures in Wonderland» by L. Carroll. («Аліса в країні чудес», автор Л. Керролл), «Peter Pan» by J. M. Barrie. («Пітер Пен», автор Дж. Баррі) та інші. В чарівних казках дуже популярні велетні, людожери, феї, ельфи. Велетні і людожери, як правило, злі, хитрі та жадібні.

Соціально-побутові казки становлять найбільшу групу українських казок. Основна їх частина сформувалася за часів феодалізму. В них уже помітно менше дивовижних пригод і значно більше елементів дійсності. Ці твори (особливо сатиричного спрямування) науковці називають реалістичними, оскільки в них відображені дійсні події, а вигадка, фантазія переносяться в площину

земної діяльності людей. Найскладніші завдання в соціально-побутових казках виконуються завдяки кмітливому народному розумові, моральній стійкості та добропорядності головного героя.

Завдання жанру: висміяти погані риси характеру людини, висловити радісне здивування розумом і винахідливістю.

Побутові казки традиційно поділяють на такі типи: анекдотичні; сатиричні антипанські, антицарські, антирелігійні; казки-змагання; казки-глузування.

Загальні особливості: в основі – надзвичайна подія в рамках реальних людських відносин (фантастика практично відсутня); має місце чудове припущення, в основі якого, наприклад, гіпербола: *герой настільки хитрий, що може перехитрити всіх на світі і залишитися безкарним*; замість чарівництва використовується кмітливість; реалізм умовний (реальні життєві конфлікти отримують надзвичайне казкове вирішення); персонажі казок – антагоністи; позитивний герой – іронічний щасливчик; смисловий акцент припадає на розв'язку; широке використання діалогу; велика кількість дієслів.

Герої: звичайні люди (піп, солдат, мужик, баба, цар, пан, дівчина, хлопець).

Прикладами побутових казок є: «Мудра дівчина», «Бідний парубок і царівна» та інші.

Культово-анімістичні казки – під цією назвою об'єднані групи казок про небесні світила, тварин, птахів, плазунів, комах, рослини, предмети, природні явища, оскільки ці оповіді з'явилися на основі давніх культів та анімістичних уявлень і ввібрали елементи доісторичних вірувань.

Найдавнішими з цих оповідей (і найменш чисельними) є казки про природні явища та небесні світила (напр., «Про сонце, мороз і вітер»; «Март, апріль і май»), герої яких – анемічні істоти, наділені людськими характеристиками: мовою, думками, здатністю спілкуватись, почуттями,

емоціями тощо. Ці твори дещо подібні до міфів, оскільки є давніми спробами людей пояснити незрозумілі явища дійсності, виявляють благоговіння перед вітром, дощем, морозом, сонцем, вогнем і т. ін.; страх людини перед силами природи, її повну залежність від них, віру в те, що земні та небесні стихії здатні діяти в залежності від ставлення людини до них [19].

Варто підкреслити, що традиції казки як жанру усної народної не допускали змішання типів казок.

Якщо говорити про англійські народні казки, то більшість з них є соціально-побутовими. Також вони мають свої особливості: по-перше, англійські народні казки дуже схожі одна на одну; по-друге, в казці зазвичай описується якась ситуація, подається якась інформація, або констатуються факти; по-третє, у казках практично відсутні традиційні зачин і кінцівка. Досить рідко зустрічаються характерні для народних казок повторювальні прийоми розповіді.

Зазвичай англійські казки починаються просто «Once upon the time...» (*Одного разу...*) і відразу йде опис подій.

Найчастіше головний герой відправляється шукати щастя по світу або йде боротися з велетнями. При цьому, герої рідко прагнуть досягти успіхів, перемогти ворога і заволодіти його багатством. Головний мотив у вчинках казкового персонажа – не прославитися і стати сильнішими, і мудрішими, а уникнути невдачі, провалу.

Розповідь зазвичай рівна, відсутні особливі сплески, і несподівані повороти сюжету. Казки не завжди мають гарний кінець. Іноді вони навіть жорстокі. Наприклад в казці «The Magic Ointment» (Чарівна мазь) [1] головна героїня тітка Гуді отримала в око від біса-злodingи і «*так і залишилася кривою до самої смерті*»: «*And with that he struck her on the right eye, and she couldn't see him any more; and, what was worse, she was blind on the right side from that hour till the day of her death*» [44]. По правді кажучи, казки більше схожі на сумні історії. Причиною тому

може служити зайва стриманість англійців. Народ стримував свої почуття та емоції навіть при переказі казок.

У казках присутні народні прислів'я і приказки, пісні, заклинання. Елементи народної творчості дозволяють читачеві краще відчутти атмосферу казкової Англії і зрозуміти її національну культуру.

Варто зауважити, що в англійському фольклорі зустрічаються казки, які подібні за сюжетом з казками інших народів. Такі як «The Three Little Pigs» (Троє поросят), «The Story of Johnny-Cake» («Джоні-пончик» або українська версія «Колобок»), «How Jack Went to Seek His Fortune» («Як Джек ходив щастя шукати») та інші. Однак, англійські народні казки відрізняються від казок інших народів. Порівняно з українськими, казки Англії не такі яскраві, менш насичені подіями. Але вони містять риси притаманні лише англійцям, і володіють великою духовною і художньою цінністю. Також англійці вміють посміятися над собою, і в англійських казках присутній гумор.

Найпопулярніший герой англійських казок – це Jack (Джек). Якщо в казці троє синів, то це неодмінно – Bill, Tom and Jack (Білл, Том і Джек). Ім'я Джек присутнє в кожній третій казці. Герої казок зазвичай добрі люди працьовиті і господарські часто сміливі, чесні і благородні. Дуже рідко можна зустріти ледачого головного героя.

Одна з індивідуальних характеристик англійців – дивацтво. Однак, англійський дивак у казці не є злісним порушником громадського порядку і спокою. Це нешкідлива людина з гарним почуттям гумору.

У чарівних казках дуже популярні велетні, людожери, феї, ельфи, водяні, диявол, домовик. Велетні і людожери, як правило, злі, хитрі та жадібні. Вони справжні «страховиська». Найпопулярніші позитивні герої в казках про тварин – це кішка, курка, ведмідь, а негативні – вовк і лисиця.

Таким чином, з погляду жанрових особливостей казка – це характерний художній твір, який виходить за межі поняття жанру;

скоріше – це окремий, специфічний масив, який об'єднує в собі різнохарактерний щодо художніх, композиційних і жанрових особливостей матеріал.

Якщо ж говорити про авторську казку, то за час свого існування вона пройшла тривалий та непростий шлях, який привів її до сучасної літератури. Ідучи в ногу з часом, цей жанр постійно зазнає нових трансформацій, збагачується сучасними реаліями, розкриває проблеми сьогодення. Він не є сталим та все більше набирає популярності серед аудиторії. Постійні перевтілення та еволюціонування літературної казки роблять її доступною для людей різного віку. Відтак процес розвитку цього жанру далеко не завершений, адже авторська казка має потужні можливості у різних аспектах: морально-дидактичному, науково-пізнавальному, естетичному, світоглядному тощо.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗКОВОГО ЕПОСУ

2.1. Хронотопний модус української й англійської казки: структурно-семантичний аспект

Відомо, що жанрова матриця казки передбачає особливу організацію простору-часу. Загалом, простір і час літературознавці вважають нині провідними категоріями художнього твору. Певну «форму відчуття часу й певне його відношення до просторового світу» вчений М. Бахтін визначає поняттям хронотоп. Казковий хронотоп – це вагомий взаємозв'язок часових і просторових відношень, художньо зумовлених у творі [20, с. 230], який «...містить у собі ціннісну семантику міфу, пов'язану з ідеєю упорядкування, гармонізації світу, що реалізується через подолання випробувань та перешкод головним героєм» [11, с. 172].

Просторово-часові характеристики виступають жанротвірними атрибутами художньої реальності. Зокрема, у казці вони формують категорію дива, яка визначає характер оповіді. Отже, хронотоп виступає вагомим елементом казкового дискурсу.

Вивчаючи хронотоп, слід зазначити, що він залежить від того, якою є казка: літературною чи народною. Літературна казка – прототип народної. Саме тому хронотоп у літературній та народній казках буде схожим, хоча вони й будуть різнитися між собою за ситуативним контекстом (див. табл. 2.1.).

Час і простір є універсальними категоріями людської культури і свідомості. Дослідник М. Блек зазначає, що «простір є такою собі рамкою, у центрі якої можуть реалізовуватися архетипні, символічні та міфологічні проблеми, як класу універсальних модусів буття у знаках» [45, с. 21]. Простір існував раніше за модус, тож, проблематика буде

реалізовуватися лише через простір, за межами якого вона не існуватиме. Тільки у просторових межах модуси будуть актуальними та реалізовуватимуться. Для казки існує особливий концептуальний простір та час, де на поняттєвому рівні можливим стає відображення особливості реальності. Простір неможливо протиставити часу, оскільки вони тісно взаємопов'язані.

Таблиця 2.1.

Порівняння хронотопу літературної та народної казок [11, с. 173]

Хронотоп	
Народна казка	Літературна казка
Присутня традиційна циклічна замкнутість часопростору.	Не завжди наявні циклічність та замкнутість часопростору у текстах.
Часопростір організований «пунктирно» – ключові моменти сюжету зафіксовані, а проміжки опускаються.	Присутні авторські модифікації традиційної організації сюжету.
Центральним у народній казці є хронотоп випробувань.	Особливістю літературної казки є наявність психологічного простору.
Герої, входячи в хронотоп випробувань, перевіряються на наявність і дотримання особистих моральних якостей.	Часто їм допомагають «вищі сили», є тяжіння до міфологізму.
Зберігаються норми моралі героїв, проте традиційна перемога добра над злом є наслідком особистих цінностей героїв.	Бачимо зменшення кількості фольклорних елементів і міфічних сил.
Народна чарівна казка розпочинається з руйнування сім'ї, а закінчується її створенням.	Проблема сім'ї та її благополуччя не є обов'язковою.

У англійській народній казці існує два типи хронотопу: внутрішній і зовнішній, де час, який, у свою чергу, структурує хронотоп, відіграє значно більшу роль, ніж простір. Казка синтезувала міфологічні традиції у контрасті «своє-інше» [41, с. 155]. Під «своїм» прийнято вважати дім, як знайоме, буденне, а тому доцільним вважаємо не

описувати це поняття. Тому у традиційній казці дія починається і закінчується вдома, який досить рідко описують та оцінюють. Буденний простір і час характеризують зачини, представлені словосполученнями або простими реченнями: «*Once upon a time in a faraway kingdom...*», «*A long time ago...*» («Одного разу у далекому королівстві», «Давним-давно»). Такі вступні фрази допомагають встановити межі між магічним та буденним хронотопами. Центральним казковим хронотопом є магічний хронотоп [20, с. 229].

Українські народні казки частіше починаються простими реченнями з позначенням часу та героїв: «Були собі дід та баба...» (Коза-дереза), «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», «Колобок», тощо), «Був собі чоловік та жінка...» («Цап та баран»). У літературних українських казках наявні як традиційні зачини, так і суто авторські: «Давно-давно...» («Чарівна скринька» М. Зінчука), «Був сонячний травневий ранок...» («Усмішка» В. Сухомлинського), «Тяжкі снігові хмари вкрили осіннє небо» («Передноворічна пригода» О. Ішеєвої), «Цікавий промінець, що тільки-но прилетів од сонечка...» («Цікавий промінець» Ю. Ярмиша). Можна зробити висновок, що народні казки здебільшого розпочинаються з приблизним часопростором, в той час як у літературних казках навпаки, чітко встановлений час та простір.

Хронотоп у літературній казці, так само, як і в народній, поділяється на побутовий та чарівний, тим не менш, вони також можуть варіюватися в залежності від задумки автора та вибору часу, місця і персонажів [24, с. 19].

Літературна казка не має чіткої диференціації між двома світами, оскільки «межі між казковим та реальним світами є розмитими, саме тоді принципи зовнішньої модальності переходять у вигаданий світ, а реальна дійсність, навпаки, сприймається через призму казковості». Свідомо герой не може змінювати хронотоп, тому чари набувають ознак буденності. Два світи синтезуються та впливають на хід подій один

одного. «Якщо номінативно цей простір є чарівним, то денотативно його задано так, що в основних рисах він асимілюється до реального простору, в якому живе читач» [24, с. 48]. Будь-який предмет чи місце, що належать до повсякденного модосу, може набувати магічної семантики.

Стосовно розмежування казкового світу та звичайного, то у літературній та народній казках воно проходить перпендикулярно, але народна казка характеризується зав'язкою як причинно-наслідковим процесом, через який персонаж потрапляє у казковий світ.

За сюжетом герой потрапляє у казковий світ, де простежується межа між звичайним та буденним світом, а у літературній казці елементи магії потрапляють у буденний хронотоп, що і стає причиною розв'язки сюжету. Можна зробити висновок, що герой не мав на меті потрапляти у казковий світ, оскільки буденна ситуація є причинно-наслідковим процесом розвитку подій. Наприклад, казка J. Ruskin «The King of the Golden River» (Дж. Раскін («Король Золотої річки або Чорні брати»)) [53] чітко ілюструє той факт, що троє братів знаходилися у реальному світі, коли карлик постукав у їх двері: *At that time a double knock at the house door* [53]. Показником «реальності» у наведеному уривку є словосполучення *the house door*. Магічне втрутилося до реального хронотопу, саме тоді й відбулося поєднання двох світів. Окрім того, троє братів вирушають в дорогу пішки, що стосується переміщення персонажів до умовно-реальної типології. Таке порушення канонів вказує на те, що ця казка належить до літературного жанру.

Так само і в казці М. Зінчука «Чарівна скринька» за цілком буденних подій, раптом скриня почала видозмінюватись: *...раптом сталося чудо. Скринька почала на очах рости* [54].

Варто зазначити, що локація варіюється від горизонтальної до вертикальної. Своє-набуте у творі Дж. Раскіна «Король Золотої річки або Чорні брати» ми спостерігаємо по вертикалі. Дім («своє») автор

описує в межах долини, яка з усіх боків оточена горами, а «набуте» – на вершині гори [49]: *In a secluded and mountainous part of Stiria there was in old time a valley. It was surrounded on all sides by steep and rocky mountains rising into peaks from which a number of torrents descended in constant cataracts* (У відокремленій і гірській частині Стірії в давні часи була долина. Її оточували з усіх боків круті та скелясті гори, що піднімаються на вершини, з яких у постійних катарактах спускались у багаточисельні потоки) [53].

У творі М. Зінчука локація варіюється схожим чином, між світом буденним: *...цілими днями сидів у вогкій задимленій хатині, хатина була надто темна, вогка й закурена* та чарівним: *...підсадила хлопчика на стільчик і допомогла йому перелізти через край скрині* [54]. Буденність у казці виражена іменником «хатині» з промовистими прикметниками «вогкій задимленій»; «темна, вогка й закурена». Наявність чарівного світу в казці підтверджується певною неймовірністю події – «перелізти через край скрині».

Народна казка характеризується абсолютною розв'язкою. Події, пов'язані з магічними реаліями, завершуються, коли персонаж знову потрапляє до звичайних подій. Завдання, які стояли перед персонажами на перетині світів, виконані, до чарівного світу назад дороги немає.

У літературній казці, тим не менш, магічні події не закінчуються, навіть, коли усі завдання виконані. В основному, герой залишається у магічному світі, або ж, він має змогу повернутися туди у будь-який момент [48, с. 100]. Наприклад, коли перечитати зав'язку та розв'язку казки, не зрозуміло, чи закінчилася магія, чи досі триває. Так, коли головний герой казки Дж. Раскіна, Глюк іде додому: *For him the river had become a river of gold* [53]. Він використовує магію річки і допомагає іншим людям. У казці річку називають за допомогою лексеми «золота», оскільки вона зробила ґрунт родючим. Скарби Глюка, отже, є цілком реальними. А у казці М. Зінчука: *На внутрішній стороні відчиненого*

віка скрині була жива дівчинка [54]. Всередині скрині була замкнена жива дівчина, яка почала збільшуватись одночасно зі скринею, через те, що туди потрапила сльозинка хлопчика.

Тим не менш, спосіб досягнення такого ефекту є ознаками магичності, що і залишається у буденному модусі. Саме тому, звичайне набуває магичних ознак, якщо воно може бути підвладним фантазії. Отже, магичне може перетинатися з реальністю і стосуватись будь-кого із героїв казки, що є типовим для літературної казки, але нетиповим для народної.

В. Пропп вважає, що залежно від подорожей («ходів») героя казки, тривалість сюжетних подій також буде змінюватися [29, с. 83]. Аналіз англійської літературної казки засвідчує, що переважальним для неї є просторовий лінійний локус, тобто персонаж, вирішивши всі проблеми, повернеться до себе додому.

Важливою структурною частиною просторовості літературної казки виступає метафорична психологізація. Наприклад, чарівник у казці живе на горі, тобто магія та реальність знаходяться на вертикалі. Або ж коли герої покидають реальний світ, що знаходиться в долині (по горизонталі), вимушені підніматися вгору, аби зіткнутися з магичним та вирішити усі проблеми.

З іншого боку, зміни внутрішнього стану персонажів можливо спостерігати стосовно неба як локусу. Тобто, персонаж тілесно має відношення до реального («низу»), а внутрішній стан його – до магичного («верху»). Саме тому, почуття персонажів описуються та стосуються гір, але фізично вони не можуть здійнятися вгору, а залишаються вдома.

У казці «The King of the Golden River» («Король Золотої річки») Дж. Раскіна під час подорожі по скелі, брати тричі зустрічали чарівника, але в різних образах. Залежно від їх ставлення до чарівника, у казці змінювався локус (природа, погода, стан речей), наприклад: *A strange*

shadow had suddenly come across the blue sky (Дивна тінь раптом пролетіла синім небом) [53]. Вдруге: *A dark gray cloud came over the sun, and long, snakelike shadows crept up along the mountain sides (Темно-сіра хмара закрила сонце, і довгі змієподібні тіні поповзли вздовж гірських боків)* [53]. Втретє: *Plunged towards the horizon like a red hot ball (Поринув до горизонту, як червона гаряча куля)* [53].

Така зміна локусу є метафорою внутрішнього стану героїв, їх негативних рис характеру. Подібна метафоричність не є характерною для народної казки. Тим не менш, персонажі літературної казки можуть бути пов'язаними з постійною динамікою, розвитком, вони в апріорі не мають стояти на одному шляху розвитку подій.

Розглядаючи часовий простір народної казки, варто зазначити що він також поділяється на реальний та магічний (чарівний). Дослідниця І. Голубовська називає магічний час «закритим», або «вакуумним» [8, с. 65]. Він не є пов'язаними із позасюжетними подіями, а має зав'язку і розв'язку. «Початкова нестача являє собою ситуацію. Можна уявити, що до початку дії вона тривала роками» [8, с. 69-70]. Чарівний світ щасливо закінчується після розв'язки, а, отже, існує часовий відлік, про що свідчать словосполучення «через кілька днів», «наступного року» тощо.

У літературній казці, порівняно із народною казкою, часові відношення є не досить вагомими та визначеними. Події не обов'язково мають розміщуватися за принципом причинно-наслідковості. Такий опис часових подій надає змогу авторові розкрити більшу кількість проблем та поставити більшу кількість питань, оскільки персонаж має змогу потрапити у декілька конфліктних ситуацій як звичайних, так і магічних).

Наприклад, казка «The King of the Golden River» by J. Ruskin («Король Золотої річки» Дж. Раскіна) [53] є літературною. У ній час розвивається лінійно, але залишається невизначеним, а також виникає співвідношення із кількома казковими подіями, яке є умовним та

невизначеним. Про те, що часові проміжки все-таки існують у досліджуваній казці, реципієнт може дізнатися, ґрунтуючись на таких часових маркерах, представлених обставинами часу: «*Next evening*», «*cried all day*», «*in the evening*» тощо.

Важливою особливістю авторського хронотопу є його ігровий характер з реципієнтом. Як уже було зазначено, в основі народної хронотопії лежать такі бінарні опозиції як свій/чужий, а у літературній казці – ігровий/неігровий.

Отже, час і простір у казці – взаємозалежні і дуалістичні категорії. О. Зворигіна виділяє у казці п'ять типів простору: простір наближений до реального, фантастичний, соціальний, точковий та психологічний простори [11, с. 20].

В українських народних казках простір, наближений до реальності, зумовлюється формулами «*Де-не-десь...*» («Царівна-Жаба»), «*Була собі в гаю хатка...*» («Про бідного парубка і царівну») та лексичними поняттями відкритого простору (ліс, дорога, ріка, поле) [37]. У сучасних літературних казках простір частіше більш деталізований, але, як і у народній казці, українські літературні казки тяжіють до відкритого простору: «*По небу летів метеорит*» («Мікробот» О. Чаклуна). Але попри близькість до реальності, у казковому просторі живуть нереальні істоти і відбуваються чарівні події. Фантастичний простір народних казок відображається за допомогою маркерів: «*У якомусь-то царстві, в якомусь господарстві...*» («Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем»), «*Десь далеко, аж за сьомим морем...*» («Гаємниця скляної гори») [37], представляючи увазі читача «*інший світ*» – з вигаданим простором та істотами у ньому. Те саме маємо і в літературних казках: «*Трапилось це в одній дивній і красивій країні, яка не мала назви*» («Третій сніг» І. Андрусика) [2].

Наявність психологічного простору, який залежить від авторської манери опису, можна назвати особливістю української літературної

казки. Головна ознака такого простору – звертання до емоцій, які в авторських казках зображується за допомогою різних прийомів. Це і описи традиційних емоцій із зовнішніми виявами «була в неї така чарівна усмішка, що дівчинка заплакала від щастя» [23, с. 180], і простір підсвідомого «Приснився Олесі сон: ніби вона йде лісом, а ліс густий, незнайомий, у такому не штука заблудитися» [42, с. 35].

Зображення психологічного простору в літературній казці викликає особливий інтерес. Емоційний стан і характери героїв зазнають змін. Залежно від цього змінюється й психологічний часопростір, наприклад: «*He tried calling out 'Help!' very quietly, so as not to disturb anyone*». («Він дуже тихо намагався покликати на "Допомогу!", щоб нікого не турбувати».) «A Bear Called Paddington» by M. Bond («Ведмідь на ім'я Паддінгтон», автор М. Бонд)

Аналізуючи народні та літературні українські казки, можна виділити низку провідних орієнтирів, а саме: хронотоп дороги, хронотоп лісу, хронотоп палацу, хронотоп оселі тощо. Кожен із зазначених часопросторових модусів складається із елементарних хронотопів, які мають сюжетотвірне значення.

Отже, просторові та часові характеристики казки є вагомим елементом при визначенні та вирізненні народної і літературної казки. Дослідження доводить, що літературна казка багато в чому продовжує традиції народної казки, зокрема і у особливостях часопростору. Літературна казка бере за основу час народної казки і розвиває її за допомогою авторських лексико-граматичних засобів. Особливий простір для авторської казки – психологічний простір, який є показником еволюції казки в напрямку художньої літератури. Крім того, два типи простору: наближений до реальності та фантастичний, – є спільними для обох видів казки.

2.2. Лінгвоестетична специфіка анімалістичної казки

Одним із найбільш відкритих питань у науковому дискурсі, залишається питання про жанрові різновиди казки загалом та анімалістичної казки зокрема. Як і народна, так і літературна казки про тварин до сьогодні не мають чіткої дефініції.

Літературна анімалістична казка – авторський твір, сформований на основі жанрової матриці народної казки, в якому тварини діють як повноправні персонажі (або на рівні з персонажами-людьми) [31, с. 7].

Анімалістична казка – це вид народної казки, у якій головними героями є тварини, за допомогою яких автор алегорично показує людей, їх звички, характери, побут, негативні та позитивні риси. Метою таких казок є навчити чомусь людей, показуючи самих себе з боку за допомогою метафори: шляхом переносу образу людини на ту чи іншу тварину [3, с. 198].

Автори анімалістичних казок обирають такі лексичні засоби, які влучно характеризують ту чи ту тварину. Так, у анімалістичних казках лисиця завжди символізувала хитру, підступну людину, наприклад, казка «Лисичка-кума»: *А той вулик на горішце заховали. Ведмідь же терпить, а лисичці кортить. Думала, думала, як би його тим другим вуликом поласувати. Пішла б, так ведмідь зараз спитається, куди та чого. От вона лежить та стук – стук хвостом об стіну* [37].

«The Fox and the Cat»: by the Grimm Brothers («Лис та кішка»: автори Брати Грімм: *The fox, full of all kinds of arrogance, looked at the cat from head to foot, and for a long time did not know whether he would give any answer or not* (Лисиця, сповнена зарозумілості, дивилася на kota з голови до ніг і довго не знала, чи дасть він якусь відповідь чи ні) [55].

Ведмідь – силач, однак вайлуватий, незграбний, добрий наприклад, казка «Ведмідь і черв'як»: *Ти сильніший від багатьох звірят, звалиш коня й вола, але з нас двох хто сильніший – ти, великий, чи я,*

маленький? [37], сова номінує мудру, розсудливу людину, наприклад, казка «Сова», у якій головна героїня провчила старого діда, навчивши його поважати не лише свій вид, а й інших тварин.

«A Bear Called Paddington» by M. Bond («Ведмідь на ім'я Паддінгтон» автор М. Бонд): *Bears like Paddington are very rare. And a good thing too, if you ask me, or it would cost us a small fortune in marmalade* (Ведмеді, такі як Паддінгтон, дуже рідкісні. І це добре, якщо ви запитаєте мене, або це коштувало б нам трішки мармеладу) [46].

Анімалістична народна казка стала такою популярною оскільки саме за допомогою неї в давні часи автори могли виражати свої думки, іронізувати, виявляти незадоволення владою чи іншими конкретними людьми, використовуючи метафори, алегорії, символи.

Анімалістичні казки завжди були одним із найулюбленіших народних творів. Однією із причин їх популярності були цікаві та прості назви, які легко запам'ятовувались та переказувалися. Такі казки прості та зрозумілі для дітей. Вони виховували, вчили співпереживати, веселили.

Безсумнівно, анімалістична казка – це повноцінний та цілком самостійний вид народної казки, який заслуговує на увагу, адже саме завдяки їй можна вивчати історію, соціологію в історичному аспекті, аналізувати політику минулого, фонетичні та лексикологічні особливості тощо [3, с. 199].

Найбільш яскравим творцем вітчизняної літературної анімалістичної казки виступає І. Франко.

Сучасна літературознавча думка свідомо того, що написання І. Франком збірки казок «Коли ще звірі говорили» є у його творчості явищем скоріше закономірним, аніж випадковим. Наукова обізнаність письменника з народними і літературними казковими надбаннями стає теоретичним підґрунтям його власної обробки кращих зразків

«звіриного епосу» і внесенням їх у фонд української літератури кінця XIX – поч. XX ст.

На думку письменника, зображення тварин у фольклорних казкових творах настільки переконливе, що уже з дитинства дає можливість переносити перипетії казки на реальні стосунки у житті.

Характерно, що закон боротьби персонажів за існування у казках І. Франка зображується як на загальнолюдських, так і природних законах. Зображуючи найрізноманітніші форми боротьби за існування як основи розвитку природи та тваринного світу, І. Франко створює певний «підручник життя». Відтак, збірка набирає вигляду своєрідного, викладеного у казковій формі та адаптованого до дитячого сприйняття повчально-філософського трактату про еволюцію природи, людини та суспільства [10, с. 94].

Текстуальний аналіз збірки дає можливість виділити цілу низку казок, у яких провідним мотивом стає перемога кмітливості, розуму, витримки над хижою тупою силою («Заєць і Ведмідь», «Осел і Лев», «Вовк вийтом»). А в казках «Три міхи хитрощів», «Заєць і Їжак» тощо йде утвердження цінності морально-етичних якостей життя – порядності, вірності, чесності – і їх вивищення над підлістю, підступністю, зрадою тощо.

У зазначених анімалістичних казках українського письменника народні переконання синтезувалися з авторськими. Це дає право стверджувати, що літературні анімалістичні казки І. Франка у збірці «Коли ще звірі говорили» створені шляхом літературної обробки народно-казкових джерел і є літературними казками за фольклорними мотивами.

Коли точно з'явилася анімалістична казка в Україні достеменно невідомо. «Коза-дереза», «Курочка Ряба», «Рукавичка», здається, існували завжди. Точно можна тільки сказати, що вона виникла в період

уже розвинених суспільних відносин, що характеризувалися чітко вираженою ієрархічною розшарованістю народу.

Що ж до англійської анімалістичної казки, то вона виникла досить пізно, у середині XIX століття. До цього у Великій Британії більш популярними були притча та байка.

На початку XIX століття у Британії було написано багато авторських казок про тварин для дітей. У цих творах були вже присутні елементи фантастики (В. Роско, К. Дорсет та ін.) [50, с. 225].

У «The Jungle Book» by R. Kipling («Книзі джунглів» Р. Кіплінга) через образи героїв книги влучно передав саме ті ситуації, які можуть спіткати людину у повсякденному житті. Кожен із персонажів казки є уособленням певних людських рис, для вираження яких автором підбираються необхідні лексеми, що підсилюють певні властивості героїв казки.

Змій Каа – це мудрість та розсудливість: *It's like YOU said: you cannot trust ANYONE!* (Це так, як ВИ сказали: ви не можете довіряти НІКОМУ!)[53].

Мати-вовчиця – образ мами, яка так чи інакше завжди права, яка щиро переживає наші проблеми: *No matter where you go or what they may call you, you will always be my son* (Не важливо, куди ти їдеши або як вони можуть тебе називати, ти завжди будеш моїм сином) [53].

Бандерлоги – безрозсудні, дурні, дріб'язкові люди: *Thou has been with the Monkey People – the gray apes – the people without a law – the eaters of everything* (Ти був з народом мавп – сірими мавпами – людьми без закону – пожирачами всього) [53].

У казці «Рукавичка» Н. Забіла також зобразила багатьох звірів, прототипами яких, можуть виступати пересічні люди.

Ведмідь – злий руйнівник: *Злий ведмідь гарчить, лютує, ломить всі куці підряд.*

Пес – сміливий рятівник: *Як загавкав пес на нього аж ведмідь оторопів, зразу втік і до барлога причвалав і захропів* [56].

Класичним прикладом літературної анімалістичної казки є збірка оповідань «A Bear Called Paddington» by Michael Bond («Ведмедик на ім'я Паддінгтон») М. Бонда [46], яка була опублікована в 1958 році. Як у багатьох творах того часу, в ньому можна відзначити тяжіння до реалістичності. Казковий сюжет виявляється поміщеним в умови повсякденності, народжується зі звичних речей, вторгається в усталений побут; диво органічно поєднується з навколишньою дійсністю, стаючи в деякому роді нормою вже реального, а не вигаданого казкового світу. Можна сказати, що єдиний власне казковий аспект, який зберігається в історіях про Паддінгтона, якраз і є саме ведмежа, яке розмовляє. Паддінгтон належить до другого типу казкових персонажів «тварини як люди» і поєднує в собі характерні для таких персонажів анімалізм і антропоморфізм, причому саме антропоморфне, «людське» начало домінує. Воно визначає поведінку героя, мотиви його вчинків, відносини з персонажами-людьми. Паддінгтон має здатність говорити і володіє справжнім людським мисленням. Підкреслюється образ Паддінгтона у його зовнішньому вигляді, він одягнений по традиційним канонам Великобританії, у червоний капелюшок та синє пальто на гудзиках, яке нібито підкреслює аристократичність та вихованість ведмежа, проте зовнішній охайний вигляд цілком протистоїть шаленій поведінці малого бешкетника. Часом ведмедика можна прийняти за звичайного хлопчиська-дошкільника. Поєднання антропоморфізму і анімалізму призводить до того, що ведмежа сприймається оточуючими не як дивовижний звір, а як цілком нормальний, хоча і трохи незвичний, член суспільства.

Історія української зооказки сягає сивої давнини, натомість англійська анімалістична казка з'явилася приблизно у середині XIX століття, але набула широкої популярності серед письменників.

Сюжет українських та англійських народних анімалістичних казок є варіативним у кожному творі. За функційним принципом виділено зооперсонажів, які відіграють у сюжеті роль протагоністів, антагоністів, медіаторів і фонових персонажів [31, с. 56-62]. Вони є основою будь-якої анімалістичної казки в обох мовах: уся сюжетна лінія та авторська прагматика будується навколо цих персонажів. Протагоністом виступає саме людина. Антагоністи та медіатори є більшими групами казкових персонажів у порівнянні із протагоністами.

Разом з тим, будучи формою засвоєння традиції, літературна казка про тварин відрізняється від фольклорних жанрів-прецедентів домінуванням індивідуальної художньої свідомості, що виявляється у способах трансформації традиційних сюжетів, образів і мотивів, у синтезованій структурі казки й авторському вирішенні певних проблем.

Авторські твори є значно більшими за обсягом від народних. Зазвичай, їх поділено на розділи. Часто анімалістична казка має чітку сюжетну лінію, але іноді автори відходять від літературних канонів.

Так, літературні твори можна поділити ще за принципом завершеності та відкритої кінцівки. Останній принцип найчастіше зустрічається у байках. Кожен письменник намагається зробити свій твір особливим, тому спостерігаємо різноманітність локусів, особливостей персонажів та варіювання текстових структур.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що анімалістична казка – це вид фольклорної або авторської казки, у якій головними героями є тварини, за допомогою яких автор, послуговуючись мовними засобами, алегорично зображує людей, їх характери, звички, побут, негативні та позитивні риси. Сюжет англійських та українських народних анімалістичних казок варіюється у кожному творі. Зооперсонажі відіграють у ньому роль протагоністів, антагоністів, медіаторів і фонових персонажів. Жанрові особливості анімалістичної казки можуть бути як сталими, так і змінними.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження лінгвостилістичних особливостей українських і англійських казок усіх жанрово-видових форм ми дійшли таких висновків.

Казка – це своєрідний вид художньої літератури, популярний серед дитячої аудиторії, це здебільшого твір на фантастичну, магічну тематику, у якому зображуються пригоди як вигаданих, так і історичних героїв, переважно казки базуються на фольклорних джерелах, проте з плином часу з'являються і оригінальні, нові сюжети та герої.

Виокремлення казки в окремий жанр обумовлюється такими ознаками:

- установка на вигадку – одна з диференційних ознак казки;
- особливими композиційно-стилістичними прийомами, які використовуються у творах цього жанру (формально-структурна основа);
- спрямуванням в основному на дитячу аудиторію (комунікативна основа);
- поєднанням розважальної, виховної та освітньої функції (функційна основа);

Жанр казки надзвичайно широкий, включає народні та авторські (літературні), прозаїчні та поетичні, розважальні і повчальні, односюжетні та складні багатосюжетні твори.

Казкова традиція дуже важлива для вивчення міфології і релігійних вірувань давнини. Це актуально і для дослідження світогляду архаїчної людини, життя якої безпосередньо було пов'язана з міфологічними і релігійними віруваннями. Багато казкових сюжетів прямо або побічно говорять про ті чи інші архаїчні міфи і ритуали.

Ключовими функціями казки можна назвати соціально-виховну функцію, яка виявляється у навчанні та повчанні дитини за допомогою

порушень так званих заборон і табу, коли автор зосереджує увагу читача на невірному вчинку героя, котрий не послухався і зазнав проблем, та соціалізацію, за якої відбувається залучення нових поколінь до загальнолюдського та етнічного досвіду.

У казках захопливість завжди домінує над пізнавальним значенням. Тут важлива і мова викладу – натяк, образ та інтрига – зачарований герой або героїня, захований скарб тощо. Інформація в казках прихована за метафорами, іносказаннями, жартівливим способом оповіді.

Як показує дослідження, функції казок невід’ємно пов’язані з міфологічною основою казок. Казки відображають колективні інтереси народу, але в них реалізується також індивідуальний характер героя, лінійність часу (замість міфологічної циклічності), зміна локусу та відносна достовірність розповіді.

У межах жанру казки розрізняють ще й жанрові різновиди, які схожі між собою та, водночас, чітко диференціюються за певними ознаками. Традиційно виділяють народні й літературні (авторські) казки.

Дослідники поділяють літературні казки на такі жанрово-стильові різновиди: 1) іронічні казки: «Велика плутанина в Малих Окрайцях» М. Ангелової; 2) казкові оповідки: «Як лисяча сімейка прогнала страхи з лісу» (автор невідомий); 3) повісті-казки: «Чарівне дзеркальце або Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків» В. Нестайка; 4) казкові фентезі: збірка «Children’s Fantasy from the Middle Ages to Today», by Sh. Egoф («Дитяче фентезі від середніх віків до сьогодні», автор Ш. Егоф); 5) казкові пригоди: «The Adventure of Elidurus», by Thomas Crofton Croker («Пригоди Елідур», автор Томас Крофтон Крокер) тощо.

Казки про тварин можуть бути репрезентовані такими творами: 1) народні: «Бджоли і ведмідь», «Бідний вовк», «Bakery Bear» (Пекар Ведмідь) , «The Crows are in the Corn» (Ворони у кукурудзі); 2) авторські: «Рукавичка» Н. Забіли, «Подорож у країну Навпаки»

В. Симоненка, «A Bear Called Paddington» by M. Bond («Ведмедик на ім'я Паддінгтон»), автор М. Бонд), «Winnie-the-Pooh» by A. Milne («Вінні пух»), автор А. Мілн).

Чарівна казка – це окремий різновид казок, у яких магія виходить на перший план, у сюжетах домінують чари, магичні істоти, чаклуни та чаклунки. До українських чарівних казок належать: 1) народні: «Летючий корабель», «Легінь, який повернув людям сонце, місяць і зорі», «The Adventures of Ciad, Son of the King of Norway» («Пригоди Сіда, сина короля Норвегії»); 2) авторські: «Чарівна скринька» М. Зінчука, «В Країні Сонячних Зайчиків» В. Нестайка, «Alice's Adventures in Wonderland» by L. Carroll («Аліса в країні чудес», автор Л. Керролл), «Peter Pan» by J. M. Barrie («Пітер Пен», автор Дж. Баррі) та інші.

Важливим при вивченні казки є її хронотоп – культурно осмислена позиція твору. Розглядаючи художній час і простір, слід виходити з того, що хронотоп та мотиви, які його розширюють й ускладнюють, мають сюжетне значення, будучи організаційними центрами основних подій.

Хронотоп у літературній казці, так само, як і в народній, поділяється на реальний та чарівний. Народна казка характеризується абсолютною розв'язкою. У літературній казці магичні події не закінчуються, навіть, коли усі завдання виконані. Змальовуючи реальний і чарівний світи, автори казок підбирають такі мовні засоби (фонетичні лексичні, граматичні, синтаксичні одиниці), семантика яких максимально влучно відбиває час, простір, а також властивості і риси героїв казок.

Традиційним елементом казки є зачин, він як і приповідка, встановлює чітку межу між нашою повсякденною мовою і казковою розповіддю. У зачині визначаються герої казки, місце і час дії. Найпоширеніший зачин починається зі слів: «Були собі...». У чарівних казках більш розгорнуті зачини: «У деякому царстві, у деякій державі

жив був цар...». Але нерідко казки починаються прямо з опису дії: «Пішов собі дід лісом,...», «A Hare was making fun of the Tortoise...» («Заєць посміявся з Черепахи...»).

Казки мають і своєрідні кінцівки, які підводять підсумок розвитку казкової події. Ось як, наприклад, закінчується казка «Дарунки з трьох зернин»: «А Максим ще довго жив і не журився». Привертають увагу й інші традиційні кінцівки казок: «Живуть-поживають, добра наживають», «Вам казка, а мені бубликів в'язка», «Та й жили і панували, аж поки не померли» та ін. Іноді кінцівка формулюється як прислів'я, в якому висловлюється загальне судження про зміст казки: «Foolish curiosity and vanity often lead to misfortune» («Дурна допитливість і марнославство часто призводять до нещастя»).

Мова персонажів у англійських та українських анімалістичних казках насичена звуконаслідуваннями тварин і природних явищ, характеризується використанням авторських неологізмів. В англійських казках: «Rum-tum-tiddle-um-tum». Meow!, «Curiouser and curiouser!», в українських казках: «Мррр!» «Жу-жу-жу я тебе швидко навчу!».

На основі цього, можна дійти висновку, що письменники створюють поліперсонажний анімалістичний світ, де зооперсонажі відіграють ключову роль у розвитку сюжету й системі мотивів, локусі, і – що особливо важливо – у вираженні їх авторської позиції. Усе залежить від автора та його фантазії, здатності виходити за рамки можливого, що не дозволяє змінювати усталені канони казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Английские народные сказки. URL: <http://hobbitaniya.ru/category/english> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Андрусак І., Кузнецова О. Третій сніг Київ: Фонтан казок, 2018. 120 с.
3. Коваленко І.Ю., Баранова С.В. Анімалістична казка як вид казки. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 198-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_11_48 (дата звернення: 12.03.2020).
4. Білоус П.В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
5. Браудэ Л. Ю. К истории понятия «литературная сказка». *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1997. Т. 36. № 3. С. 270-291.
6. Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. М.: Акад. наук СССР, 1963. 253 с.
7. Галакова О. В. Модель развития социальной компетентности младших школьников. *Вестник Воронежского государственного технического университета*, 2012. Т. 8. № 10-2. С. 121-127.
8. Голубовська І. О., Нікітіна Ф. О., Снитко О. С. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос. 2004. 284 с.
9. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2016. №1(1). С. 39-44.
10. Горбонос О. Літературні казки І. Франка та Р. Кіплінга як авторська анімалістична жанроформа: типологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 2 (36), 2016. С. 93-96.
11. Дибовська О. В. Особливості хронотопу в літературній казці. *International scientific journal*. 2016. № 7. С. 172-174.

12. Доброницкая Т.В. Стилистико-синтаксические особенности английской детской литературной сказки: дис. канд. филол. наук. Москва, 1980. 206 с.
13. Егорова О.А. Традиционные формулы как явление народной культуры (на материале русской и английской фольклорной сказки). Диссертация на соискание ученой степени кандидата культурологии. Москва, 2002. 259 с.
14. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12229 (дата звернення 09.03.2020).
15. Карпенко С. Жанрово-видовий феномен української народної казки. *Міфологія і фольклор: загальноукраїнський науково-освітній журнал*. Львів, 2014. № 4 (15). С. 58-67.
16. Карпенко С. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, Т. 2. С. 311-320.
17. Качак Т. Б. Особливості жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. № 4 (40) – 2017, 3(47) – 2018. – С. 229-239.
18. Кожина, М. Н. Баженова, Е.А. Котюрова, М.П., Сковородников А.П. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. 2-е изд., стереотип. Москва: Флинта: Наука, 2011. 696 с.
19. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість Навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.
20. Лещенко О. И. Типологические аспекты авторского представления хронотопа сказочных событий в дистантных языках. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2004. №3 (62). С. 228-236.

21. Кожевникова В.М., Николаева П.А. Литературный энциклопедический словарь. Энцикл., Москва: Советская энциклопедия 1987. 751 с.
22. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремка В.І. Літературознавчий словник-довідник. 2007. 752 с.
23. Мензатюк З. Зварю тобі борщику. 2015. 60 с.
24. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови: підруч. для ін-тів і фак-тів. іноз. мов. Харків: 1993. 256 с.
25. Намычкина Е.В. Сказка как литературный жанр. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*. 2010. Вып. 3. Т. 2. С. 103-109.
26. Никифоров А. И. Сказка, ее бытование и носители. Русские народные сказки. Составила О. И. Капица. Москва-Ленинград: Капица, 1930. С. 5-14.
27. Прокопова О. Розвиток казкознавства в контексті фольклористики. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 9. С. 22-25.
28. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград: ЛГУ, 1986. 368 с.
29. Пропп В. Я. Морфология «волшебной» сказки. Исторические корни волшебной сказки). Собрание трудов. Москва: Лабиринт, 2000. 512 с.
30. Пропп В.Я. Русская сказка. Москва: Лабиринт, 2000. 416 с.
31. Проценко Ю.В. Специфіка англійської літературної казки про тварин (XIX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.04 «Література зарубіжних країн» Сімферополь: Таврійський НУ ім. В.І. Вернадського, 2010. 20 с.
32. Ребрик О. Перські народні казки у контексті українських фольклористичних досліджень. *Народознавчі зошити*. №5 (113). 2013. С. 819-826.

33. Сабат Г. Жанрова стереотипія. Таксономія казок Івана Франка. *Слово і Час*. 2007. № 1. С. 50-57.
34. Сабат Г. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» [Текст]: монографія. [наук. ред., авт. післям. М. Шалата, відп. за вип. Є. Пшеничний]. Дрогобич: Коло, 2006. 364 с.
35. Сабат Г. П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система: автореф. дис. д-ра філол. наук: спец. 10.01.06; 10.01.01; КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 32 с.
36. Тырыгина В. А. Проблема жанра в массово-информационном дискурсе: автореф. дисс. на соискание науч. степени д. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 2008. 46 с.
37. Українські народні казки. URL: <http://rozvuvajko.com.ua/kazky/ukrajinski-narodni-kazky/> (дата звернення 10.03.2020)
38. Уткина Т.В. Взаимосвязанное изучение русских, мордовских и зарубежных литературных сказок: автореф. дис. канд. пед. наук. Саранск, 1998. 25 с.
39. Хэмлет Т. Ю. Описание сказочного сюжета 707 Чудесные дети в международных, национальных и региональных указателях сказочных сюжетов: сравнительный анализ. Научный диалог. 2013. № 5 (17): *Филология*. С. 198-219.
40. Цалапова О. Хронотоп лісу в казці раннього українського модернізму: (Дніпрова Чайка, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Леся Українка). *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2010. Вип. 17. С. 190-195.
41. Цыренова А.Б. Аллюзия как средство выражения авторской интенции (на материале англ. яз.) Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. *Искусствоведение*. Вып. 45. 2010. № 21 (202). С. 155-161.
42. Шевчук В. Панна квітів: Казки моїх дочок. Київ: Веселка, 1990. 183 с.

43. Ярмиш Ю. Ф. У світі казки: літературно-критичний нарис. Київ: Радян. письменник, 1975. 145 с.
44. An English Fairy Tale. URL: http://whisperingbooks.com/Show_Page/?book=English_Fairy_Tales&story=Fairy_Ointment (last accessed 10.03.2020).
45. Black M. More about Metaphor. Metaphor and Thought / Ed. A. Ortony. Cambridge: Univ. Press, 1999. P. 19-43.
46. Bond M. A Bear Called Paddington. New York, NY: HarperFestival, 2014. 174 p.
47. Briggs K.M. A Dictionary of British Folk-Tales in the English Language. Incorporating the F.J. Norton Collection. Part A Folk narratives. Vol 1 and 2. London; New York, 1991. Ч. 2. 511 с.
48. Harries E. W. Twice upon a Time Women Writers and the History of the Fairy Tale. Princeton University Press, 2001. 215 p.
49. Hernandi P. Catching a Serpent with Another's Hand: The Tropical Landscapes of Proverbia. P. Handi, 1998. URL: <http://www.anth.ucsb.edu/projects/esm/CatchingSerpent.html>. (last accessed: 09.03.2020).
50. Jan Susina. A Feast of Fairy Tales. New York: Children's Literature, 1992. 225-229 pp. URL: <http://muse.jhu.edu/journals/chl/summary/v020/20.susina.html> (last accessed 09.03.2020).
51. Opie I., Opie P. The Classic Fairy Tales. Granada; London, 1983.
52. Rudyard Kipling. The Jungle book. URL: <https://www.gutenberg.org/files/236/236-h/236-h.htm> (last accessed 15.03.2020).
53. Ruskin J. The King of the Golden River, 1841. URL: <https://etc.usf.edu/lit2go/91/the-king-of-the-golden-river/> (last accessed 12.03.2020)

54. *Зінчук М. Чарівна скринька. URL:
<https://proridne.org/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%20%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A7%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8/%D0%A7%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%B0.html> (дата звернення: 12.03.2020)
55. *Grimm Brothers. The Fox and the Cat. URL:
<https://etc.usf.edu/lit2go/175/grimms-fairy-tales/3128/the-fox-and-the-cat/>
(last accessed: 09.03.2020).
56. *Забіла Н. Рукавичка. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5471> (дата звернення: 09.03.2020).
57. *Aarne-Thomson Uther classification of folk tales. URL:
<https://web.archive.org/web/20181207111610/http://www.mftd.org/index.php?action=atu> (last accessed: 09.03.2020).
58. *Лебедев Ю.А. Сказка как источник творчества детей. Москва: «Просвещение», 2001. 235 с
59. Lewis Carroll. Alice's Adventures in Wonderland. URL:
<https://www.gutenberg.org/files/11/11-h/11-h.htm> (last accessed: 09.03.2020).